

Moment
osobisty
Stempowski
Czapski
Miłosz

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Śląskiego

Dorota Sieroń-Galusek

Moment
osobisty

NR 3082

Moment
osobisty
Stempowski
Czapski
Miłosz

Dorota Sieroń-Galusek

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Śląskiego

Katowice 2013

Redaktor serii: Komparatystyka Literacka i Kulturowa
Tadeusz Sławek

Recenzenci
Anna Nasilowska, Andrzej Stanisław Kowalczyk

Redakcja
Aleksandra Gaździcka

Projekt graficzny książki
Wojtek Kwiecień-Janikowski

Korekta
Magdalena Białek

Łamanie
Alicja Załęcka

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2179-0 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-246-8 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 19,5. Ark. wyd. 23,5.
Papier Ecco Book Cream 70 g, vol. 2, białość 75%
Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa
PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

7	Wstęp (<i>Krzysztof Czyżewski</i>)
13	Wprowadzenie
25	Szkice do biografii kulturalnej
27	Jerzy Stempowski
45	Józef Czapski
61	Czesław Miłosz
75	Kręgi, więzi, instytucje
77	Akademia Winikowiecka
93	Wileńskie wtajemniczenia
107	Wyprawa kapistów
117	Domek w Kołomnie
127	Domy dla kultury
141	Kultura – zindywidualizowane zadanie
143	O myśleniu osobnym
161	Zadomowienie?
171	Trudna sztuka doskonalenia się
183	Z perspektywy podróżującego w czasie
197	Nadać poczucie kierunku
199	Kwestia stylu
213	Pedagogia uważnej życzliwości
231	Na śladach
243	W działaniu
245	Przeciw potakiwaczom
251	Pożytki z zamiarów niezrealizowanych
261	Gospodarstwo kultury
277	Zakończenie
283	Bibliografia
303	Indeks osobowy
311	Summary
312	Résumé

Wstęp

Krzysztof Czyżewski

Moment osobisty Doroty Sieroń-Galusek to książka nadzwyczaj osobliwa, inna niż wszystkie. Sprawia niepokojące wrażenie nieprzystawania do dzisiejszej rzeczywistości. Odnosi się wszak do świata kultury inteligencko-szlacheckiej, należącego do niepowrotnej przeszłości. W istocie jednak porusza kwestie fundamentalne dla współczesnego kryzysu wartości i autorytetu, dla troski o przyszłość edukacji kulturalnej, dla poszukiwania nowych form życia duchowego. Zajmuje się Stempowskim, Czapskim i Miłozem, wielkimi postaciami „Europejczyków, a może i coś więcej...”, by przywołać słowa autora *Esejów dla Kassandry* o Lwie Szestowie. Literatura im poświęcona jest ogromna, a mimo wszystko badaczka przedstawia zaskakująco nową perspektywę spojrzenia na ich postawy życiowe i sposób, w jaki wpływali na kształt kultury. Perspektywa ta ukazuje zadziwiającą aktualność ich myśli i praktyk kulturowych. Nonkonformizm, antysystemowość i waga, jaką ci polscy „organicznicy” przywiązywali do pedagogiki użyteczności, zarówno w sensie indywidualnego, jak i wspólnotowego rozwoju, antycypują krytykę kultury współczesnej, upadek instytucji uniwersytetu i dramat edukacji szkolnej. Co ważniejsze, praktyczne przedsięwzięcia, w które byli zaangażowani albo którym patronowali, w bardzo interesujący sposób współbrzmiały z nowatorskimi poszukiwaniami dróg wyjścia z tego kryzysu. Nowoczesny animator kultury, podobnie jak pedagog i działacz społeczny, znajdą w tej książce nie tylko opis ważnej dla siebie tradycji, ale przede wszystkim szereg pytań nabierających z czasem coraz większej wagi, za którymi idą konkretne działania, uwalniające od upraszczających klisz i przełamujące wiele uprzedzeń związanych z rzekomym oderwaniem idealistycznych i moralizatorskich „etosowców” od realnego życia.

„Szkoły – niższe i wyższe – poddane są wszędzie kryteriom użyteczności społecznej, potrzebie na rynku pracy takich czy innych dyplomów. Znikł więc z nich niepowrotnie autorytet wiedzy bezinteresownej, stanowiącej wartość

autonomiczną. Nie będzie w tym wielkiej przesady, jeżeli powiem, że szkoły szerzą obecnie pogardę dla wszelkiej wiedzy innej od zarobkowej”. Są to słowa Jerzego Stempowskiego, zapisane w 1947 roku w liście do Marii Dąbrowskiej. Znakomicie współbrzmia z wieloma współczesnymi diagnozami kryzysu humanizmu i upadku szkolnictwa, na przykład z tezami książki Tadeusza Sławka *Antygona w świecie korporacji*, chyba najważniejszej pracy napisanej w Polsce o chorobie współczesnego uniwersytetu i próbach odrodzenia jego etosu. Dorota Sieroń-Galusek wnikliwie pokazuje – analizując prywatną korespondencję, eseje, a przede wszystkim życiowe doświadczenia bycia uczniem, a potem nauczycielem – jak już wiele dekad wcześniej Stempowski potrafił dostrzec współzależność „bezinteresowności w podejściu do wiedzy” z późniejszymi osiągnięciami uczniów w pracy zarobkowej, ich przedsiębiorczością i zaradnością, przekładającymi się na sukces materialny. Zauważył to, obserwując swoich żydowskich kolegów z warszawskiej Szkoły Zgromadzenia Kupców, którzy dobrych wyników w nauce nie zawdzięczali szczególnym talentom, lecz zapałowi do bezinteresownego uczenia się, wynoszonemu z domu, z tej „najwcześniejszej sytuacji pedagogicznej”, kiedy uczyli się na pamięć całych fragmentów Starego Testamentu czy Talmudu. Dzisiaj dysponujemy poważnymi badaniami, ukazującymi dla przykładu związek uczestniczenia dzieci w zajęciach rozwijających wyobraźnię i twórcze działanie, choćby muzycznych czy teatralnych, z ich późniejszą karierą w świecie biznesu czy nauki. W dalszym ciągu jednak trudno nam połączyć modną dziś wizję społeczeństwa kreatywnego i cywilizacyjnego rozwoju, opartego na przemysłach kreatywnych, z bezinteresownością i innymi moralnymi przymiotami współczesnej edukacji. Krytyczne uwagi Stempowskiego o szkołach wyższych i niższych nie tracą swej aktualnej mocy.

Połączenie moralnej bezinteresowności z życiową przedsiębiorczością to jeden z przykładów powinowactwa przeciwieństw, których na kartach tej książki odnajdziemy dużo więcej. Ich ukazanie pozwala rozwiązać wiele fałszywych mitów narosłych wokół postaw ludzi, dla których liczyło się coś więcej niż zysk materialny i własny interes. Zwłaszcza w takim kraju jak Polska po 1989 roku, nawróconym równocześnie na demokrację i na kapitalizm, propagującym prawa człowieka i wolnego rynku, koncepcje sprawiedliwości społecznej i neoliberalizmu, autorytet i siła społecznego oddziaływania tych ludzi zostały drastycznie obniżone czy wręcz zakwestionowane. Ich miejsce w dyskursie publicznym zajęli „trzeźwi pragmatycy”, głoszący prymat twardego racjonalizmu, komercyjnie zinstrumentalizowanego profesjonalizmu i krótkowzrocznych efektów doraźnych. Czytając *Moment osobisty*, uświadamiamy sobie, ile w tej swoistej zmianie warty było niesprawiedliwych ocen i – co zabrzmi może zaskakująco – irracjonalizmu właśnie. Utraciliśmy bowiem w naszym życiu publicznym głos i wzorec postaw ludzi, którzy nie tylko byli idealistami. Nie jest moją intencją dyskredytowanie samego idealizmu. Jest on niezbędny dla

Wstęp

rozwoju każdej wspólnoty, tak jak w każdym działaniu, aby było skuteczne i dalekosiężne, potrzebne są odwaga utopii i mocny fundament moralny. Chodzi mi natomiast o to, że razem z tym utraciliśmy coś jeszcze, równie istotnego, gdyż idealistyczny etos tych ludzi połączony był integralnie z zaangażowaniem społecznym, tytaniczną pracowitością na rzecz innych i sumiennie realizowaną misją pedagogiczną. A i to nie wyczerpuje jeszcze listy strat, do której powinniśmy dodać poczucie odpowiedzialności za wspólnotę, pragmatykę skutecznego działania, szczerą niechęć do pustosłowania i ideologów wszelkiej maści, respekt dla sztuki w każdej dziedzinie życia i dążenie do zawieszania poprzeczki możliwie wysoko zarówno sobie, jak i innym, wreszcie trzeźwe myślenie i dlatego właśnie dalekie od doraźności.

Opowieść o duchowym kształtowaniu się osobowości Stempowskiego, Czapskiego i Miłosza zadziwia nas tym, jak całościowe, wręcz holistyczne były to postawy, jak różne dziedziny życia potrafili oni czynić obszarem swej eksploracji, w jak wiele spraw byli zaangażowani, nieustannie przekraczając granice wąskich specjalizacji i sprzeciwiając się utartym sposobom rozumienia etosu inteligentckiego. Poszczególne rozdziały pracy Doroty Sieroń-Galusek doskonale tą złożoność ukazują. Sąsiadują w nich na równych prawach waga przypisywana przyjaźni, oryginalna filozofia spaceru i kompetencja w kwestiach ekonomii kultury. Obok więzi międzyludzkich mamy prywatne instytucje, myślenie osobne łączące się z oddziaływaniem na szerokie kręgi społeczne, troska o zdomowienie spotyka się z otwartością na świat i fascynacją podróżami, sztuka samodoskonalenia przekłada się na służbę pedagogiki użyteczności, wysublimowana kwestia smaku nabiera znaczenia dopiero w skutecznym działaniu, o kulturze mówi się tu jako o gospodarstwie, którego częścią jedynie jest warsztat artystyczny.

W *Momencie osobistym* idealizm spotyka się z użytecznością, bezinteresowność z pragmatyką, duchowość z ekonomiką, indywidualizm ze wspólnotowością, elitaryzm z rezonansem społecznym, odwaga marzeń ze skutecznością, antysystemowość z pedagogiką, sztuka artystyczna z uczestnictwem w kulturze. Gdyby mi przyszło tworzyć szkołę dla nowoczesnych animatorów kultury, jej *curriculum* programowe zbudowałbym właśnie na takim zestawieniu postaw i kompetencji, na podobnej interdyscyplinarności i powinowactwie przeciwieństw.

Odczucie pozornej nieprzystawalności książki Doroty Sieroń-Galusek do dnia dzisiejszego bierze się również stąd, że sprawia ona wrażenie „grzecznej” – traktuje o autorytetach, mistrzach, przekazuje pokoleniowym, pedagogice, szlachetnych przedsięwzięciach... To prawda, nie ma w niej „bebechowości” życia uczuciowego, nie szokuje skandalami i nie epatuje konfliktami czy plotkami towarzyskimi. Jest w niej natomiast odwaga powrotu do rzeczy pierwszych i podstawowych, jest niesforna naiwność oraz kontestacja mód

i trendów epoki. W tym sensie autorka „znajduje się na śladach” – jak Józef Tischner przetłumaczył Schelerowskie Nachfolger – swoich bohaterów, dla których chlebem powszednim było przeciwstawianie się zbiorowym gustom i życiowemu utylitaryzmowi.

Czytając *Moment osobisty*, nawykli do pikantnych biografii i skandalizujących newsów, możemy odnieść wrażenie, że zostaliśmy w jakiś szczególnie sposób odciągnięci od szaleństw upojnej nocy przepełniających współczesne życie kulturalne, w którym prym wiodą salonowi performerzy dostarczający towarzystwu rozmaitych atrakcji, rutynowo przełamujący obyczajowe czy ideologiczne konwenanse. Ze strony Doroty Sieroń-Galusek zostaje skierowana ku nam propozycja spotkania się następnego dnia rano, kiedy trzeba iść do pracy, zając się dziećmi, gospodarstwem domowym, tworzeniem, naprawianiem świata. Zachęta, abyśmy wtedy właśnie porozmawiali o Stempowskim, Czapskim i Miłoszu. Dzięki tej zmianie kontekstu dla dyskursu kulturowego pojawia się szansa, że do głosu dojdą zupełnie inne szaleństwa, te najbardziej niesamowite i autentyczne – szaleństwa buntów przeradających się w budowane latami i promieniujące pokoleniami dzieła, o których na początku myślano jako o mrzonkach idealistów; szaleństwo pielęgnowanych przez całe życie – na przekór czasom i okolicznościom – przyjaźni, miłości i wierności; szaleństwo cichej, organicznej pracy, w sens której tak łatwo zwątpić w świecie płynnej nowoczesności; szaleństwo małej liczby, której moc okazuje się potężniejsza od tłumów i medialnych zdarzeń multiplikowanych w milionowych kopiach... Lektura tej osobliwej książki sama w sobie staje się „sytuacją pedagogiczną”.

Indeks osobowy

A

Abramowski Edward 30
Achmatowa Anna 58, 173, 178, 228, 241
Alberoni Francesco 214
Amiel Henri-Frédéric 60
Anders Władysław 58
Andrzejewski Jerzy 71, 104, 136, 137
Apollinaire Guillaume 228
Archutowski Roman 66
Aron Raymond 193, 194, 263
Askenazy Szymon 151
Asnyk Adam 66
Augustyn, św. 66
Aviżenis Algirdas 136
Ayer Erwin 88, 199, 211

B

Bacon Francis 116
Baczyński Krzysztof Kamil 137
Ball Hugo 33
Balzak Honoré de 122, 175
Barańczak Stanisław 262, 270, 273
Bartl Kazimierz 35, 56
Bartók Béla 201
Bazaine Jean 249
Benda Julien 109
Benjamin Walter 168, 169
Beręs Stanisław 103, 105, 184, 190

Berlin Isaiah 156
Białoszewski Miron 262, 272
Biran Maine de 60, 233
Bissier Roger 172
Blake William 73, 221, 227
Blüth Rafał 31, 119, 122
Błoński Jan 19, 184, 214, 215, 272
Boëtie Stefan La (właśc. Étienne de La Boëtie) 209
Bolesław Łysy Rogatka (właśc. Bolesław II Rogatka) 81
Böll Heinrich 135
Boniecki Adam 229
Bonnard Pierre 110, 111, 172, 233
Bourne Randolph 225
Brakoniecki Kazimierz 22
Brâncuși Constantin 110
Brandel Konstanty 172
Brodski Josif 71, 73, 96, 104, 125, 217, 223, 225, 228, 270, 272
Bryll Ernest 262
Brzozowski Stanisław 30, 53, 54, 117, 149, 177, 233, 234, 240
Bujnicki Tadeusz 101
Bujnicki Teodor 100–103, 112
Bukowiński Selim 30
Buonarotti Michał Anioł 50
Burek Tomasz 74

Byrska Irena 68
Byrski Tadeusz 68, 69

C

Camus Albert 72
Carlyle Robert 53
Cendrars Blaise 227, 228
Cézanne Paul 177, 223, 235, 236
Chełmoński Józef 236
Chirjakowa Eugenia (z Weberów) 119,
122
Chlewski Monsieur zob. Klewański
Adam
Chomik zob. Chomski Leopold
Chomski Leopold 63, 66, 98, 101, 221,
227
Cioran Emil 151, 233, 238
Clair Jean 275
Cocteau Jean 110
Colin Jean 59
Colin-Lubieńska Elżbieta 60
Conrad Joseph 119, 123
Corot Jean-Baptiste Camille 55, 87, 114,
176
Cousin Victor 204
Cousteau Jacques 176
Cowell Donald W. 252
Croce Benedetto 138
Croce Elena 138
Culbertson Ely 145, 148
Curie Ewa 138
Cybis Jan 110–112, 176, 177, 235
Cyceron Marcus Tullius 213
Czapska Józefa Karla 51
Czapska Maria 46, 48, 50, 84, 122, 129,
174, 177, 240
Czaski Józef *passim*
Czapski Stanisław 49
Czartoryski Adam 152
Czaykowski Bogdan 262
Czechowicz Józef 68, 123, 223

Czyżewska Małgorzata 270
Czyżewski Krzysztof 21–23, 135, 194, 270,
271

D

D'Annunzio Gabriele 41
Dalí Salvador 249
Danilewicz-Zielińska Maria 18
Daniłowski Gustaw 30
Dao Bei 273
Darwin Karol 66
David Jacques-Louis 57, 178
Dąbrowska Maria 8, 27–29, 38, 42–44, 83,
119, 121–124, 143, 144, 145, 147, 148, 156,
158, 159, 162, 211
Debeljak Aleš 194, 273
Degas Edgar 109, 233
Descartes René 44
Dewey John 225
Dickens Karol 47
Dłuska Janina zob. Miłosz Janina 69,
73
Dostojewski Fiodor Michajłowicz 36, 37,
47, 53, 122, 227, 228
Dyck Antoon van 252
Dygat Stanisław 137

E

Elzenberg Henryk 207, 216
Emanuel Pierre 261
Epszstein Tadeusz 95

F

Ficowski Jerzy 17, 270
Fiłosofow Dymitr Władimirowicz 37, 52,
53, 56, 117–119, 121, 123–126
Fini Leonor 72
Fiut Aleksander 101, 103, 194, 215, 217, 221,
228, 229, 263
Fragonard Jean-Honoré 250
Frasaszek Andrzej 61, 62, 98, 100, 216,

Indeks osobowy

223, 269, 273, 274
Franciszek z Asyżu, św. 81
Freud Zygmunt 210, 227

G

Gibbon Edward 41
Giedroyc Jerzy 17–23, 27, 37, 39, 40, 42, 56,
58, 59, 72, 73, 85, 89, 123–131, 139, 144,
150, 151, 156, 173, 178, 193, 211, 246, 247,
249, 254–259, 264–269, 274
Ginsberg Allen 223
Gippius Zenaida Nikołajewna 53, 118, 124
Godebska Ida 138
Godebska-Sert Misia 110
Godlewska Anna 39
Godlewski Julian 39
Goethe Johann Wolfgang von 132, 133,
181
Goldszmit Henryk zob. Korczak
Janusz
Gombrowicz Witold 19, 157, 192, 219, 227,
228
Gomolicki Leon 119, 120, 122, 124
Goncourt Edmund 201
Gorbaniewska Natalia 273
Gorczyńska Renata 69, 225, 227, 261,
268
Grębacka Zuzanna 20
Grochowiak Stanisław 262
Grossman Gregory 262
Grudzińska-Gross Irena 61, 71, 73, 96,
125, 217, 225, 228
Grzywacz Zbysław 234

H

Habielski Rafał 19, 20
Haléy Daniel 109
Harasymowicz Jerzy 262
Hass Robert 223, 273
Heaney Seamus 223, 273
Herach Jeanne 263

Heraklit z Efezu 66
Herbert Katarzyna 217
Herbert Zbigniew 71, 214–219, 224, 227,
234, 240, 262
Herling-Grudziński Gustaw 16, 40, 138,
153
Hersch Jeanne 72
Hertz Zofia 69, 267, 268
Hertz Zygmunt 72, 261, 262, 268, 272
Hessel Franz 168, 169
Hessen Sergiusz 181, 182
Hirshfield Jane 229, 273
Hłasko Marek 240
Hofman Iwona 19, 20, 247
Hofmannsthal Hugon von 238
Homer 147
Hun Franciszek Antoni 129
Hutten-Czapski Jerzy 45

I

Illg Jerzy 62, 135, 223, 272, 274
Ingarden Roman 90, 176
Iwanowski Waław 47, 49
Iwazskiewicz Anna 71, 137
Iwazskiewicz Jarosław 67, 68, 71, 100, 104,
105, 114, 117, 118, 125, 136, 138, 190, 240,
241, 262, 266, 267, 272

J

Jaeger Werner 185, 186
Jakubisiak August 240
Jameon Storm 264
James William 66
Jan Paweł II 68, 184
Jarema Józef 108–110
Jarocki Stanisław 98
Jarocki Władysław 54, 110
Jasieński Feliks 87
Jastrun Mieczysław 262
Jastrun Tomasz 23
Jeffers Robinson 223, 227

Jeleński Konstanty A. 15, 59, 72, 85, 114–116, 153, 261, 269–270
Jędrychowski Stefan 102, 103
Józewski Henryk 35, 143

K

Kalwin Jan 81
Karpiński Wojciech 116, 125, 139, 164, 172, 174, 179, 211, 238
Karpowicz Tymoteusz 262
Kartezjusz zob. Descartes René
Kawafis Konstandinos 223, 227, 228
Kenar Antoni 203
Kępiński Antoni 165
Klewański Adam 151–153
Kłoczowski Jan Andrzej 229
Kłoczowski Jan Maria 275
Kłoczowski Piotr 115, 129, 130, 144, 211, 232, 233, 236
Kłoskowska Antonina 79, 87
Kołakowski Leszek 209, 265
Komeński Jan Amos 174, 177–179
Konarski Franciszek 30
Konwicky Tadeusz 270
Korczak Janusz 30, 47, 50
Korek Janusz 19, 144
Korsak Władysław 35
Korsak Włodzimierz 64
Korzeniewski Bohdan 70, 145
Korzeniowski Konrad zob. Conrad Joseph
Kosinowa Tatiana 45, 241
Kościałkowska Janina 200
Kotarbiński Mieczysław 69
Kott Jan 34, 88, 89, 145, 211, 251,
Kowalczyk Andrzej Stanisław 4, 17, 18–21, 27, 29, 33, 35–38, 40, 42–44, 85, 90, 127, 130, 132, 134, 143–146, 154–156, 158, 159, 161, 162, 166, 167, 199, 201, 210, 211, 250, 253, 254
Kowalska Anna 240, 241

Kowalska Bożena 110
Kozieł-Poklewscy, rodzina szlachecka 57
Kozioł Urszula 262
Krancowie, Kazimierz i Felicja 109, 114
Kridl Manfred 103, 263
Kroński Tadeusz Juliusz 68, 70, 123
Król Marcin 209
Krzywicky Ludwik 30, 78
Kunat Zygmunt 62, 63
Kunze Reiner 273

L

La Rochelle Drieu 109
Lagerlöf Selma 63
Laurysiewicz Stefan 113
Lawrens David Herbert 223
Lebenstein Jan 114
Lechoń Jan 100, 236, 258
Lermontow Michaił 122
Leśmian Bolesław 17, 227
Lilpop Stanisław Wilhelm 137
Lilpopówna Fela 114
London Jack 103, 228
Lourie Richard 228, 288
Lubomirska Elżbieta 152
Luter Marcin 81
Lutosławski Witold 137

Ł

Łempicki Zygmunt 176
Łobodowski Józef 264

M

Mackiewicz Józef 264
Mackiewicz Stanisław 104, 106
Maj Bronisław 135, 223
Malraux André 109, 122
Małynicz Zofia 203
Mandelsztam Osip 228
Mann Tomasz 202

Indeks osobowy

Mansfeld Bogusław 108, 109, 235
Mańkowski Zbigniew 56, 172
Márai Sándor 138
Marciniak Janusz 60, 172, 237
Marcus Hebert 190
Marek Krystyna 36, 38, 43, 44, 85, 155,
202, 211
Marivaux Pierre de 41
Marylski Antoni 51
Marylski Edward 51
Matejko Jan 236
Matisse Henri 59, 111
May Karol 46
Mazur Daria 171
McKay Mimi 228
Mencwel Andrzej 20, 21, 31, 129, 188,
194
Mereżkowski Dmitrij Siergiejewicz 52,
53, 56, 118, 177
Merton Thomas 72, 220, 224, 267
Meštrović Ivan 42, 133, 134
Meyendorff Aleksander 49, 53, 55
Michał Anioł zob. Buonarotti Michał
Anioł
Michnik Adam 22, 204
Micińska Aniela 69, 120, 123, 204
Micińska Anna 120, 204
Micińska Nela zob. Micińska Aniela
Micińska-Kenarowa Halina 33, 34, 69,
120, 123, 148, 163, 199, 200, 202, 203,
210, 211
Miciński Bolesław 16, 34, 38, 43, 68–70,
120, 122, 148, 154, 159, 163, 165, 199,
201–211, 213, 214, 216
Mickiewicz Adam 54, 55, 119, 120, 122,
263
Mieroszewski Juliusz 20, 128, 130, 131,
246, 247, 267
Millak Stanisław 80
Millon-Delsol Chantal 156
Miłosz Aleksander 64, 65

Miłosz Andrzej 65
Miłosz Antoni 73
Miłosz Czesław *passim*
Miłosz Janinia 69, 71, 73
Miłosz Oskar 66, 70, 131, 221
Miłosz Piotr 73
Miłosz Weronika 62, 95, 96, 130, 221
Modzelewski Zygmunt 263
Mommsen Theodor 41, 80
Montaigne Michel de 121, 149, 175, 183,
209, 210
Morawska Felicja 32
Mozart Wolfgang Amadeusz 41, 122,
201
Muldoon Paul 273

N

Nansen Fridtjof 65
Natan Leonard 262
Natanson Bronisław 30
Nietzsche Fryderyk 37, 41, 53, 227
Noica Constantin 189
Norwid Cyprian Kamil 16, 54, 58, 103,
177, 178, 233
Nowak Maciej 215, 218
Nowak Tadeusz 262
Nowosielski Jerzy 87
Nowosielski Kazimierz 59, 129, 130, 153,
172
Nusbaum-Hilarowicz Józef 66
Nyczek Tadeusz 234

O

Obłąkowska-Galanciak Iwona 118, 119,
122–124
Olbrycht Katarzyna 171, 179, 180, 185, 219,
222, 231
Olejniczak Józef 16, 18, 19, 131
Orzeszkowa Eliza 29, 30, 47, 101
Oseka Andrzej 114, 115, 149, 178, 236,
237

Ostrowska Bronisława 66
Owidiusz (właśc. Publius Ovidius Naso)
42, 97

P

Pankiewicz Józef 54–56, 107–110, 112–116,
122, 204
Panufnik Andrzej 137
Parandowscy (Irena i Jan) 71
Pawlikowska Marysia 63
Pawłowa Anna 119
Pepys Samuel 44
Picasso Pablo 59, 110, 111
Platon 81, 147
Pollakówna Joanna 45, 52, 55, 56, 59, 87,
173, 235
Pomian Grażyna 19
Pomian Krzysztof 20, 21, 85, 123, 128,
247
Pomianowski Jerzy 22, 23
Posner Stanisław 30, 31, 80
Potworowski Piotr 109, 110
Proust Marcel 86, 87, 122, 172, 173, 175–177,
233
Prus Bolesław 30
Przesmycki Miriam 113
Przyboś Julian 262
Przybyszewski Stanisław 227
Puget Jacek 109
Puget Lukwik 109
Pytasz Marek 18

R

Radziwiłłówna Dolly 110
Rafaël Santi 114, 251, 252
Ravel Maurice 138
Régamey Konstanty 68, 123, 203, 204
Rej Mikołaj 222
Rembrandt Harmenszoon van Rijn 114,
163, 232
Remizow Aleksiej Michajłowicz 60, 180

Renoir Auguste 233
Rettinger Mieczysław 36, 202
Rettingerowa Ludwika 36, 202
Reymont Władysław 47
Rodziewiczówna Maria 47, 64
Rolland Romain 50
Rosenberg Bernard 187
Rosińska Iwona Danuta 34
Rożanow Wasilij Wasiljewicz 52, 53, 56,
118, 122, 233
Rożek Adolf 98, 99
Różewicz Tadeusz 262
Rudniccy 83
Rudzka-Cybisowa Hanna 108–113
Ruskin John 175
Rymkiewicz Jarosław Marek 262

S

Sadzik Józef 272
Saint-Simon Henri de 175
Schiller Leon 37, 70, 88, 137
Schopenhauer Artur 224
Schütz Heinrich 41
Schulz Bruno 17, 270
Scott Peter Dale 262
Sebyła Władysław 68
Sempoliński Jacek 114
Shaftesbury, trzeci Lord (właśc. Anthony
Ashley-Cooper) 41
Sienkiewicz Henryk 47, 54, 63, 101, 152
Sieroszewski Waław 30
Silberstein Jil 237–240
Simmons Ernest J. 263
Singer Isaac Bashevis 270
Skarga Barbara 103, 215, 216, 295
Sławek Tadeusz 91, 213
Słobodnik Włodzimierz 122
Słonimski Antoni 100, 262
Słowacki Juliusz 50, 66, 89, 109, 178,
202
Smetana Bedřich 201

Indeks osobowy

Sołżenicyn Aleksander 60
Sontag Susan 230
Sosnowska Halina 68, 225
Sowiński Adolf 44, 144
Staël Nicolas de 116
Staff Leopold 67, 262
Stein Gertruda 59, 111
Stempowska Maria 28, 31, 84
Stempowski Hubert 29–31, 77, 78, 80
Stempowski Jerzy *passim*
Stempowski Paweł 29, 80, 84
Stempowski Stanisław 27–32, 34, 77–80,
82, 83, 89, 95, 97, 123, 124, 130, 134, 145,
148, 158, 159, 211, 251
Stratanowskij Siergiej Georgijewicz
273
Strawiński Igor 37, 132, 138
Strumiłło Andrzej 270
Strzałeczki Janusz 109
Strzałkowska Maria 152
Suchecka Hanna Simona zob. Ussorow-
ska Hanna Simona
Suchecka Iwona Danuta zob. Rosińska
Iwona Danuta
Supruniuk Mirosław Adam 69, 192, 256–
258, 260, 266
Swedenborg Emanuel 73, 221
Swianiewicz Stanisław 100
Szacki Jerzy 188
Szaruga Leszek 17, 20, 21
Szekspir William 37, 70, 122, 263
Szewstow Lew 7, 36, 240
Sztolcman Jan 64
Szymanowski Karol 149, 210
Szyborska Wisława 273
Szyszko-Bohusz Adolf 109
Świrszczyńska Anna 69, 74, 227, 262,
263

T

Tabor Maciej 217
Taczanowski Władysław 64

Tarnowska Maria 227, 266
Tatarkiewicz Władysław 123, 137, 171,
203, 204
Taut Dieneke 41, 89, 134, 183
Taut Henri 41, 134
Terlecki Tymon 18, 35, 85
Thielem Heinzem 33
Thigpen-Miłosz Carol Marie 73, 225
Thun Józefina Leopoldyna 45, 46, 51
Timoszewicz Jerzy 31, 36, 42, 79, 81, 84,
85, 88, 119, 122, 124–126, 143–146, 153,
155, 199, 203, 211, 246, 248, 250
Tischner Józef 10, 231, 232, 236, 237
Tołstoj Aleksiej Nikołajewicz 58
Tołstoj Lew Nikołajewicz 30, 47, 50–52,
173
Tomkowski Jan 27
Toruńczyk Barbara 21, 23, 34, 67, 89, 145,
211, 214, 216, 227, 251, 261, 262, 269,
270
Tosza Bogdan 273
Tosza Elżbieta 272
Traba Robert 194
Tranströmer Tomas 273
Tukidydes z Aten 144
Turowicz Anna 71
Turowicz Jerzy 68, 71, 217–272
Tuwim Julian 67, 100, 123, 192
Tyszkiewicz Andrzej 143

U

Unger Leopold 20, 128, 129, 247, 267
Uniłowski Zbigniew 68
Urbanowicz Zofia 63
Ussorowska Hanna Simona 34

V

Valery Paul 38, 138, 228
Venclova Tomas 68, 93, 98, 104, 105, 220,
221, 273
Vendler Helen 229

- Verne Jules 47
 Villon François 172
 Vincenz Stanisław 16, 18, 38, 72, 86, 131, 134, 154, 254, 255, 270
 Vivaldi Antonio 41
 Voltair (właśc. François-Marie Arouet) 33, 41
- W**
- Wagner Richard Wilhelm 41
 Wajda Andrzej 87, 115, 116, 236
 Waldorff Jerzy 137
 Waliszewski Zygmunt 109, 110, 112, 176
 Wańkiewicz Melchior 23, 54, 127
 Wat Aleksander 19, 71, 223, 261, 262
 Watowa Ola (właśc. Paulina Wat) 71, 214, 261, 262
 Weil Simone 60, 72, 177, 179, 221, 222, 233, 235, 238, 263, 266
 Weintraub Wiktor 34, 43, 89, 145, 211, 251
 Weiss Wojciech 54
 Węgierko Aleksander 31
 White David M. 187
 Whitfield Francis J. 220
 Whitman Walt 223, 227
 Wieczorek Krzysztof 208, 209
 Wierciński Edmund 70
 Wierzchowska Wiesława 48, 49, 55, 108, 112
 Wierzyński Kazimierz 100, 262
 Williams C.K. 273
- Witkiewicz Stanisław Ignacy 68, 192, 203
 Wittlin Józef 16, 18, 33, 34, 41, 44, 89, 131, 145, 211, 251
 Wolff Jerzy 173
 Wolter zob. Voltair
 Woźniakowski Jacek 84, 173
 Wyka Kazimierz 104, 131, 136
 Wyka Marta 61
 Wyspiański Stanisław 122
 Wyszyński Stefan, kard. 272
- Z**
- Zabłocki Adam 80
 Zach Joanna 66
 Zachwatowicz-Wajda Krystyna 241
 Zagajewski Adam 68, 135, 169, 173, 174, 223, 227, 234, 262, 273
 Zagórska Aniela zob. Micińska Aniela
 Zaleski Marek 105
 Zawada Andrzej 61, 101
 Zawodziński Karol Wiktor 123
 Zbyszewski Waław A. 34,
 Zdziechowski Marian 50, 103
 Zieliński Jan 18, 34, 40, 45, 47, 49, 50, 54, 58, 211, 262
- Ż**
- Żarczyńska Małgorzata 51
 Żebrowski Marek 19, 20
 Żeleński Tadeusz Boy 108, 192
 Żeromski Stefan 30, 47, 103

Dorota Sieroń-Galusek

A personal moment
Stempowski, Czapski, Miłosz

Summary

The publication is a continuation of the humanistic studies on the environment of people co-creating Literary Institute in Maisons-Laffitte. Dorota Sieroń-Galusek examines what traces of formation experiences mentioned in the title of the work left in letters, diaries and memories. She proves how often the artists, a poet in the case of Miłosz or a painter in the case of Czapski, despite a totally different life devotion, refer to pedagogical situations, and describe themselves as students, as authors constantly working on self-training, as well as teachers sharing with their knowledge and life experience. Even if the writings of the authors in question show a model of a pedagogical situation that is too idealistic, the author of the work treats it as a perfect starting point for a discussion on the cultural formation of man these days, as well as the possibility to reach what constitutes the essence of the master-learner relationship.

An introduction to considerations are biographic sketches, being an attempt at pointing to the moments that made experiencing the culture for Stempowski, Czapski and Miłosz a life-time project, and process of constant training. The next chapter, *Circles, bonds, institutions*, reconstructs the places that were important in their cultural education, both formal, institutional and informal initiatives. How Stempowski, Czapski and Miłosz understood culture is described in the chapter entitled *Culture individualized statement*. All three of them taught while their learners in the evidence left treat them as masters. The master-learner relationship is elaborated on in the chapter entitled *Give a sense of direction*. The scope of actions taken by the authors was very broad, which was presented in the chapter called *In action*. It constitutes, at the same time, an attempt at confronting their ways of acting in the culture with the standards bidding in animation, culture popularization or cultural education these days. The authors in question belong today to the canon of the Polish culture that is why according to the author the record of their formation experiences should be treated as important heritage perhaps deliberately left out as their contribution to the reflection on cultural education and pedagogy these days.

Dorota Sieroń-Galusek

Le moment personnel
Stempowski, Czapski, Miłosz

Résumé

La publication est une continuation des recherches humanistes sur le milieu des personnes qui ont créé l'Institut Littéraire. Dorota Sieroń-Galusek examine quelles traces des expériences formatrices les personnes mentionnées dans le titre ont laissé dans des lettres, des journaux et des mémoires. Elle prouve que souvent, malgré une vocation tout à fait différente : celle de poète dans le cas de Miłosz ou celle de peintre dans le cas de Czapski – ces artistes se réfèrent aux situations pédagogiques, se décrivent eux-mêmes en tant qu'élèves, en tant que des artistes qui ne cessent pas de travailler sur l'autoamélioration, mais aussi comme des enseignants qui partagent leur savoir et leur expérience de vie. Même si des écrits des artistes analysés donnent un modèle trop idéaliste de la situation pédagogique, l'auteur de l'étude le traite comme un point de départ parfait pour la discussion sur la formation culturelle de l'homme moderne, ainsi qu'une possibilité de saisir la quintessence de la relation maître – élève.

L'introduction aux réflexions constituent des esquisses biographiques, qui sont une tentative de montrer les moments qui ont causé que l'expérience de la culture est devenue pour Stempowski, Czapski et Miłosz un projet pour toute la vie, un processus continu de l'autoamélioration. Dans le chapitre suivant – *Kręgi, więzi, instytucje* – l'auteur reconstruit des moments importants pour leur éducation culturelle, de même formels, institutionnels que des initiatives non formelles. Dans le chapitre *Kultura zindywidualizowane zadanie* elle explique comment Stempowski, Czapski et Miłosz comprenaient la culture. Tous les trois créateurs enseignaient, leurs élèves dans leurs témoignages, les traitent comme maîtres. Le chapitre *Nadać poczucie kierunku* est consacré à la relation maître – élève. L'étendue des démarches entreprises par des auteurs mentionnés est très large, ce qui est présenté dans le chapitre *W działaniu*. Il constitue également un essai de confronter leurs modalités d'agir dans la culture avec des standards actuels en animation, en popularisation de la culture ou en éducation culturelle.

Les artistes analysés appartiennent aujourd'hui au canon de la culture polonaise, alors, selon l'auteur, les témoignages des expériences de formation, laissés par eux, doivent être traités comme un héritage important, peut-être laissé intentionnellement en tant qu'un apport à la réflexion moderne sur l'éducation culturelle et sur la pédagogie.

Moment osobisty to książka nadzwyczaj osobliwa, inna niż wszystkie. Sprawia niepokojące wrażenie nieprzystawania do dzisiejszej rzeczywistości. [...] O Stempowskim, Czapskim i Miłoszu wiele już napisano, a mimo to autorka przedstawia zaskakująco nową perspektywę spojrzenia na ich postawy życiowe i sposób, w jaki wpływali na kształt kultury. Perspektywa ta ukazuje zadziwiająco aktualność ich myśli i praktyk kulturowych [...].

W *Momencie osobistym* idealizm spotyka się z użytecznością, bezinteresowność z pragmatyką, duchowość z ekonomiką, indywidualizm ze wspólnotowością, elitaryzm z rezonansem społecznym, odwaga marzeń ze skutecznością, antysystemowość z pedagogiką, kunszt artystyczny z uczestnictwem w kulturze. Gdyby mi przyszło tworzyć szkołę dla nowoczesnych animatorów kultury, jej *curriculum* programowe zbudowałbym właśnie na takim zestawieniu postaw i kompetencji, na podobnej interdyscyplinarności i powinowactwie przeciwieństw.

Ze Wstępu Krzysztofa Czyżewskiego